

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СЕЗ В УМОВАХ ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

PROSPECTS OF USE OF THE POTENTIAL OF SEZS IN THE CONDITIONS OF POST-CRISIS RECONSTRUCTION OF UKRAINE'S ECONOMY

УДК 338.1

<https://doi.org/10.32843/infrastruct42-13>

Даниліна С.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеський національний економічний університет

Коцюрубенко Г.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів Одеський національний економічний університет

Шикіна О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Одеський національний економічний університет

Danilyna Svetlana

Kotsiurubenko Ganna

Shykina Olga

Odesa National Economic University

Світові економічні тенденції, такі як економічна криза, яка розпочалася наприкінці 2019 р., що викликана циклічним економічним спадам, погіршення умов функціонування суб'єктів господарювання у зв'язку з запровадженням карантину у більшості країн світу в 2020 р. є характерними й для української економіки. Кризові процеси значно збільшують навантаження на державні фінанси. Негативні наслідки фінансової кризи підкріплюються обсягами трудових ресурсів, які повернулися в Україну після початку пандемії та запровадження карантину. За таких умов доцільно звернути увагу на потенціал спеціальних економічних зон щодо активізації економічних процесів та створення робочих місць. У статті запропоновано акцентувати увагу на відновленні роботи території пріоритетного розвитку та туристично-рекреаційних зон як таких, що найбільше відповідають тим завданням, які у максимально швидкий час потребують вирішення. Особливу увагу приділено ролі місцевих органів влади у провадженні та регламентуванні діяльності СЕЗ в Україні.

Ключові слова: економічна криза, спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку, туристично-рекреаційні зони, децентралізація.

Мировые экономические тенденции, такие как экономический кризис, который начался

в конце 2019 г., вызванный циклическим экономическим спадом, ухудшение условий функционирования субъектов хозяйствования в связи с введением карантина в большинстве стран мира в 2020 г., характерны и для украинской экономики. Кризисные процессы значительно увеличивают нагрузку на государственные финансы. Негативные последствия финансового кризиса подкрепляются объемами трудовых ресурсов, которые вернулись в Украину после начала пандемии и внедрения карантина. При таких условиях целесообразно обратить внимание на потенциал специальных экономических зон относительно активизации экономических процессов и создания рабочих мест. В статье предложено акцентировать внимание на восстановлении работы территорий пріоритетного развития и туристическо-рекреационных зон как таких, которые наиболее соответствуют тем задачам, которые в максимально быстрое время требуют решения. Особое внимание уделено роли местных органов власти в регламентировании деятельности СЭЗ в Украине.

Ключевые слова: экономический кризис, специальные экономические зоны, территории пріоритетного развития, туристическо-рекреационные зоны, децентрализация.

Global economic trends like the economic crisis that began in late 2019, triggered by a cyclical economic downturn, and deterioration of conditions in most countries of the world in 2020 due to quarantine implementation are also characteristic of the Ukrainian economy. GDP declines amid global negative trends are provoking the global community to develop support mechanisms for the hardest hit industries. Crisis processes significantly increase the burden on public finances. The negative effects of the financial crisis are underpinned by the workforce that returned to Ukraine after the start of the pandemic and quarantine. The inability to return to work for Ukrainian workers will increase the burden on the budget, given the need for social assistance, which will, therefore, significantly complicate the situation. In such circumstances, it is advisable to draw much more attention to the potential of the Special Economic Zones for the revitalization of economic processes and job creation. To substantiate the feasibility of resuscitation of Special Economic Zones activity in Ukraine, some aspects of their functioning in Poland and Turkey are considered. The article proposes to group SEZs by the criterion of interaction with other countries and organizations. Such a division should be used to develop a program of phased launch of SEZs, the first stage of which is advisable to start with the SEZ group of "indirect-direct interaction". The attention is focused on the restoration of the work of the priority development territories and tourist and recreational zones as the ones that most meet the tasks that need the solution as soon as possible. The importance of developing mechanisms to protect the rights of economic actors and investors, with a mandatory determination of the level of state liability in case of breach of preferential conditions, is emphasized. Such a mechanism will enable economic operators to function in stable economic conditions for a fixed period of time. Particular attention has been paid to the role of local authorities in the implementation and regulation of SEZ activities in Ukraine.

Key words: economic crisis, special economic zones, territories of priority development, tourist and recreational zones, decentralization.

Постановка проблеми. Циклічність розвитку економіки є усталеним та доведеним фактом. У цьому контексті одне з головних завдань держави полягає у розробленні заходів сприяння послабленню впливу економічних криз на господарюючих суб'єктів, упровадженні антикризових механізмів та інструментів підтримки економіки.

Коли циклічність економічних криз співпадає з дестабілізуючими процесами у суспільстві, як то стихійні лиха, військові дії чи епідемії, роль держави у підтримці економіки різко зростає.

Перспективи щодо світової економічної кризи активно обговорювалися та прогнозувалися економістами-практиками та науковцями-дослідни-

ками. Зокрема, за твердженнями Всесвітнього банку, протягом останніх 50 років глобальні рецесії відбуваються раз на десятиліття, а отже, останній кризовий спад мав місце у 2009 р. [1]. Крім того, експерти наголошують на значних обсягах кредитів у світовій економіці, зокрема співвідношення загального боргу до ВВП станом на 2019 р. перевищувало 300%, що, цілком логічно, зумовлює уповільнення економічних процесів [2].

Прогнозоване падіння економічних показників значно посилилося з упровадженням карантину у зв'язку з епідемією коронавірусу на початку 2020 р. Вимушена бездіяльність суб'єктів господарювання негативно позначається на глобальних

економічних процесах та згубно впливає на економіку кожної окремої країни. Відповідно до прогнозів МВФ, «пандемія коронавірусу призведе до найглибшої кризи з часів Великої депресії 1929–1933 років» [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Відповідно до прогнозів світових рейтингових агентств, передбачається суттєве падіння росту ВВП України у 2020 р.: рейтингове агентство S&P Global Ratings знизило прогноз зростання ВВП із 3% до 2,5%; Віденський інститут міжнародних економічних досліджень (WIIW) – із 3,6% до 1,9%; Bank of America – із 3,5% до 1,2% [4; 5]. Ситуація значно ускладнюється необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів на боротьбу з епідемією, що істотно зменшує можливості держави щодо фінансової підтримки «постраждалих» галузей та суб'єктів господарювання. За таких умов доцільно звернути увагу на можливості спеціальних економічних зон (СЕЗ) щодо стимулювання розвитку економічних суб'єктів та сприяння залученню фінансових ресурсів. Інструментарій СЕЗ тривалий час знаходиться у колі досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, а також виступає темою дискусій економістів практиків, менеджерів та власників капіталів [6–9]. Поряд із цим у реаліях української практики господарювання потенціал СЕЗ так і залишається не використаним. Окрім того, здебільшого СЕЗ асоціюють саме з перспективами залучення зовнішніх інвестицій, однак в умовах світових кризових процесів саме цей аспект може зменшити свою важливість на противагу іншим завданням, які мають змогу охопити СЕЗ.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування можливостей залучення потенціалу СЕЗ як дієвого фінансового інструменту державної політики підтримки у період економічних криз та активізації внутрішнього потенціалу країни як рушія розвитку економіки після несприятливих економічних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Світова економічна спільнота вже почала розробляти сценарії відбудови економік країн світу після наслідків економічної кризи та негативного впливу пандемії. Зокрема, МВФ виділяє пріоритети серед заходів для відновлення глобальної економіки, серед яких – підтримка національних систем охорони здоров'я, а також захист бізнесу та фізичних осіб фіскальними спрощеннями й соціальною допомогою [3]. Крім того, однією з найбільш постраждалих галузей світового господарства однозначно виділяють сферу туристичної індустрії: за оцінками Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC), втрати галузі у 2020 р. можуть досягти 22 млрд. дол. Всесвітня туристична організація (UNWTO) вказує, що річні збитки для глобальної індустрії становитимуть 30–50 млрд. дол.,

але й вони можуть збільшуватися, оскільки ситуація постійно змінюється. При цьому ринок туристичних послуг позбудеться 50 млн. робочих місць і скоротиться за рік на 25% [4].

Вирішенням проблеми скорочення персоналу як наслідку зменшення наданих послуг може бути введення погодинної оплати праці, а також скорочення тривалості робочого тижня, переведення деяких співробітників на неповний робочий день. Скорочення робочого тижня навіть на один день дасть змогу зменшити витрати на робочу силу на 20%, при цьому багато працівників погодяться на неповний робочий день, якщо вони будуть упевнені, що це дасть змогу зберегти робоче місце та буде приносити заробіток.

Hilton, одна з найбільших готельних мереж, бореться зі скрутним становищем шляхом запуску програми з пошуку тимчасової роботи для своїх співробітників. Планується, що коли криза відступить, Hilton знову зустрине своїх співробітників.

Сьогодні низка країн увела знижені податки і компенсації збитків у туристичній сфері (Австралія, Великобританія, Італія, Китай). Слід зазначити, що Україна єдина в Європі країна, де не було введено зниженого ПДВ для індустрії гостинності, культури і спорту, тому українські готельєри змушені діяти самостійно та шукати шляхи підвищення ефективності для «підтримки свого бізнесу на плаву». За прогнозами, оговтатися вдасться лише ближче до 2023 р.

Окреслені загальносвітові напрями мають визначальне значення й для української програми антикризових заходів. Необхідність пошуку додаткових джерел фінансування медичної сфери та заходів боротьби з поширенням епідемії призвела до суттєвого перегляду головного фінансового плану на 2020 р. Такі тенденції, посилені збільшенням кількості населення, що повернулося з-за кордону (за оцінками експертів, близько 300 тис осіб [10]), та певні обмеження на пересування між країнами потенційно збільшують кількість громадян, які залишаються без засобів існування та змушені будуть звернутися за фінансовою допомогою до соціальних служб. За таких умов важливим аспектом розбудови антикризової політики держави може стати саме формування законодавчого поля для розвитку та стимулювання діяльності тих галузей, що зазнали найбільшого негативного впливу.

Потенційно безробітні, відсутність робочих місць та відсталість регіонів (що стимулює заробітчани рухатися за кордон) поряд із пошуком шляхів фінансування та активізація залучення інвестицій належать до переліку тих проблемних питань, які мали допомогти вирішити спеціальні (вільні) економічні зони (СЕЗ), адже саме СЕЗ та їх різновиди, відповідно до світової практики господарювання, є дієвим інструментом як залучення інвестицій, так

і підвищення соціально-економічних показників діяльності регіонів і країни у цілому.

Відповідно до законодавства України, спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб [11].

На території України, відповідно до визначених у законодавстві нормативів, можуть створюватися спеціальні економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони та порти, експортні та транзитні зони, митні склади, технополіси, технологічні парки, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Законодавством передбачено, що окремі зони можуть поєднувати в собі завдання та функції, які властиві різним типам спеціальних економічних зон [11].

У науковій літературі здебільшого саме функціональна ознака (функції та завдання, які покликана вирішувати СЕЗ) та мета створення закладаються в основу поділу та класифікації типів СЕЗ: зовнішньоторговельні зони (ЗТЗ); науково-технічні зони (технополіси, технопарки); банківсько-страхові або офшорні зони; туристично-рекреаційні зони (ТРЗ); зони прикордонної торгівлі; території пріоритетного розвитку (ТПР) [9].

Варто звернути увагу, що запропонований функціональний поділ дає змогу виокремити дві групи СЕЗ за критерієм взаємодії з іншими країнами й організаціями щодо врегулювання економічних інтересів, обігу фінансових ресурсів і функціонування у правовому полі, які умовно можна об'єднати у дві групи:

- безпосередньо пряма взаємодія, коли під час розроблення законодавчих актів функціонування СЕЗ держава має враховувати нормативну міжнародну базу та правочини конкретної країни, з якою взаємодіє, зокрема щодо митного регулювання, договорів про уникнення подвійного оподаткування тощо. Прикладами таких СЕЗ можуть виступати ЗТЗ, банківсько-страхові, зони прикордонної торгівлі;

- опосередковано пряма взаємодія, коли розроблення регулюючого законодавства щодо функціонування СЕЗ стосується діяльності та регулювання обігу фінансових ресурсів, передусім усередині країни, без залучення законодавств інших партнерів. До таких зон можуть бути віднесені науково-технічні зони, ТРЗ та ТПР.

Практика створення та функціонування СЕЗ в Україні починає відлік із перших років незалежності. Поряд із цим фактична повноцінна діяльність обмежилася не повними 10-ма роками, адже

більшість податкових пільг, які були однією з особливостей функціонування СЕЗ, було відмінено у 2005 р. Таке рішення обґрунтовували порівняно більшими втратами бюджету від наданих пільг на протигагу залученим інвестиціям та отриманим вигодам. Поряд із тим у наукових колах та серед практиків активно обговорюється перспективність розвитку даного напрямку, наводяться дані щодо перевищення кількості отриманих вигід над виявленими втратами бюджету від наданих пільг, підкреслюється важливість інструментарію та умов, які створюються у СЕЗ, для розвитку економіки України. Крім того, навіть з огляду на відсутність стимулюючих умов розвитку є приклади успішно діючих підприємств, створених на основі використання потенціалу СЕЗ різних функціональних видів. Зокрема, навіть з огляду на проблемні аспекти щодо розбудови взаємодії та допомоги від органів влади, зокрема щодо налагодження та підключення комунікацій для діяльності, ТОВ «Коростенський індустріальний парк» (заснований у 2005 р.) є першим і єдиним у Східній Європі виробником на базі сучасної технології Twin Press [8].

Досвід діяльності СЕЗ як важливого інструмента залучення інвестицій та розвитку територій уже тривалий час успішно використовується у зарубіжній практиці. Цікавим, з огляду на вихідні параметри запровадження СЕЗ, які є схожими з українськими реаліями розвитку економіки (складний перехід від державної у приватну власність, наявність депресивних регіонів та армії безробітних, слабкий розвиток ринкових відносин), є досвід Польщі. Варто зазначити, що в Польщі, як і в Україні, активно обговорювалося питання щодо згубного впливу використання пільгових фінансово-кредитних умов як схем тінізації економічних процесів. Поряд із тим ефективність функціонування СЕЗ, економічний позитивний ефект, що проявився у збільшенні кількості робочих місць (у районах, де діють СЕЗ, безробіття є нижчим на 2–3%, ВВП вищий на 7–8% порівняно з іншими регіонами країни), відбудові кризових регіонів, залученні інвестицій (за 2005–2015 рр. обсяги інвестицій у спеціальні економічні зони Польщі зросли на 407%), дали змогу навіть після закінчення строку їх первинного функціонування (до 2017 р.) продовжити на законодавчому рівні використання потенціалу СЕЗ до 2026 р. [6].

Окрему увагу слід звернути на досвід запровадження та функціонування СЕЗ у Туреччині. Зокрема, країна має приклади вирішення проблемних ситуацій щодо взаємодії органів влади під час розроблення та реалізації діяльності СЕЗ, а також адаптації законодавства щодо регламентування діяльності СЕЗ у разі вступу країни до ЄС. Туреччина є одним із лідерів щодо розвитку такого напрямку, як медичні зони, що потенційно

створюють туристичний потік для подальшого розвитку готельного та рекреаційного комплексів. Варто звернути увагу, що Туреччина зацікавлена у розвитку таких напрямів і за межами своєї території, зокрема такий досвід та ресурси можуть бути корисними в українській практиці розбудови туристично-рекреаційних зон. Окрім того, країна зацікавлена у реалізації проєктів зі створення низки функціональних одиниць таких спеціальних режимів економічної діяльності, як технологічні парки та індустріальні парки в Україні [7].

З огляду на зазначене та враховуючи проблемні аспекти розвитку вітчизняної економіки, відновлення діяльності СЕЗ як інструмента підтримки економічних суб'єктів у посткризовий період має значний ресурсний потенціал. Однак важливість швидкого реагування та максимального включення державних законодавчих і виконавчих органів визначає доцільність активізації діяльності СЕЗ з урахуванням запропонованого поділу щодо критерію взаємодії з іншими країнами: підготовка державних програм реалізації групи СЕЗ «безпосередньо прямої взаємодії» буде більш ускладнена необхідністю узгодження та опрацювання міжнародних договорів та нормативних баз, що потенційно потребує більшого часу, на противагу групі СЕЗ «опосередковано прямої взаємодії». Крім того, представлені СЕЗ даної групи мають потенціал вирішення «кризових» питань. Дієвими інструментами підтримки туристичної галузі України та розвитку системи охорони здоров'я можуть стати відновлення та активізація діяльності туристично-рекреаційних зон (ТРЗ). ТРЗ виступають різновидом спеціальних економічних зон (СЕЗ), які, відповідно до законодавства, можуть діяти на території України [11]. Відповідно до функціонального призначення, ТРЗ створюються в регіонах, які мають потенціал реалізації природного, рекреаційного й історико-культурного ресурсу та забезпечують активізацію підприємницької діяльності у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу.

Вирішенням проблеми робочих місць, депресивності регіонів та активізації життя територій може стати ТПР. Відповідно до статті 415 Господарського кодексу України, територія пріоритетного розвитку тлумачиться як територія в межах міста, району, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови і на якій на підставах та в порядку, передбачених законом, вводиться спеціальний режим інвестиційної діяльності з метою створення нових робочих місць [12].

Варто зазначити, що реалізація спеціального режиму інвестиційної діяльності в межах ТПР в Україні здійснюється виключно для галузей економіки, які визначені переліком Кабінету Міністрів України як «пріоритетні галузі економіки», та регламентується відповідним законом України для кожної з ТПР окремо щодо обсягу та напрямів

інвестування коштів. Такі «бюрократичні» особливості значно ускладнюють процедуру створення та функціонування ТПР, що в умовах кризових процесів виступає значним стримуючим чинником. Окрім того, обмеження переліку галузей значно знижує потенціал ТПР щодо створення нових робочих місць, які в умовах зростання безробіття є вкрай необхідними для розвитку території.

Висновки з проведеного дослідження. Особливість створення та функціонування СЕЗ полягає саме у формуванні державою фінансових механізмів активізації розбудови діяльності через запровадження, зокрема, податкових та інвестиційних пільг. У такому контексті варто звернути увагу на активізацію діяльності СЕЗ і розробити програму реанімаційних заходів щодо відновлення їх активного функціонування та формування засад для створення нових. З огляду на зазначене та враховуючи важливість «фактору часу» щодо запуску роботи СЕЗ, варто розробити програму поетапного запуску СЕЗ, перший етап якої доцільно розпочати з групи СЕЗ «опосередковано прямої взаємодії». Окрему увагу варто приділити впровадженню механізмів захисту прав економічних учасників та інвесторів з обов'язковим визначенням рівня відповідальності держави у разі порушення запроваджених пільгових умов. Це дасть змогу учасникам працювати у визначених та незмінних економічних умовах протягом заздалегідь фіксованого часу.

Доцільно розглянути можливість розширення повноважень місцевих органів влади щодо функціонування СЕЗ у кожному конкретному регіоні, зокрема в частині вибору галузі, території, виду діяльності та доступу до фінансово-кредитних інструментів. Такий підхід є більш обґрунтованим як із позиції політики фінансової децентралізації, що має місце в Україні протягом останнього часу та дає змогу накопичувати у місцевих органах вдали значні фінансові ресурси (як потенціал для залучення у регіональні СЕЗ), так і з огляду на більшу обізнаність місцевих громад щодо власних проблем розвитку та потенційних можливостей створення нових господарюючих суб'єктів.

З огляду на зазначене, активізація діяльності СЕЗ, відновлення практики пільг та преференцій, розроблення механізмів гарантування захисту економічних інтересів дадуть змогу створити умови розвитку для економіки без залучення значних обсягів державних фінансових ресурс, що в умовах посткризових процесів є вкрай актуальним.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нова світова криза. Що очікувати в 2020 році. *Кореспондент* : вебсайт. URL : <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4173852-nova-svitova-kryza-scho-ochikuvaty-v-2020-rotsi> (дата звернення: 19.04.2020).

2. Світова економічна криза може зменшити доходи українців на 15–20% – дослідження. *Громадське радіо* : вебсайт. URL : <https://hromadske.radio/publications/svitova-ekonomichna-kryza-mozhe-zmenshyty-dohody-ukrayinciv-na-15-20-doslidzhennya> (дата звернення: 19.04.2020).

3. МВФ прогнозує найбільший за сто років обвал світової економіки через пандемію. *Бізнес-портал «M!nd»* : вебсайт. URL : https://mind.ua/news/20209748-mvf-prognozue-najbilshij-za-sto-rokiv-obval-svitovoyi-ekonomiki-cherez-pandemiyu?fbclid=IwAR2aA_cGK-KKZ4gmq-DFcZobVsf9XuYxrS7PxVjBhCnn3yCMmIkkMxrB36E (дата звернення: 19.04.2020).

4. Ульянова Н. Вірус рецесії: що буде зі світовою економікою після пандемії. *Бізнес-портал «M!nd»* : вебсайт. URL : <https://mind.ua/openmind/20209018-virus-recesiyi-shcho-bude-zi-svitovoyu-ekonomikoju-pislya-pandemiyi> (дата звернення: 19.04.2020).

5. Рибінська І. Життя після пандемії: що буде з економікою України. *Слово і діло* : вебсайт. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/24/statija/ekonomika/zhyttya-pislya-pandemiyi-bude-ekonomikoju-ukrayiny> (дата звернення: 19.04.2020).

6. Войцеховська Ю.В., Мавріна А.О., Войцеховська В.В. Спеціальні економічні зони: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*. 2016. № 847. С. 42–48.

7. Єгорова О.О. Напрями удосконалення спеціальних економічних зон України: приклад Туреччини : аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень* : вебсайт. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/napryami-udoskonalennya-specialnikh-ekonomichnikh-zon-ukraini-priklad> (дата звернення: 19.04.2020).

8. Бізнес хоче відновити практику створення вільних економічних зон. *Статистичний портал* : офіційний сайт журналу «Бізнес». URL : <https://business.ua/business/4720-biznes-khoche-vidnovyty-praktyku-stvorennia-vilnykh-ekonomichnykh-zon> (дата звернення: 19.04.2020).

9. Скиба М. Спеціальні економічні зони як інструмент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності: теоретико-прикладний аспект. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 3. С. 129–137.

10. Левова частка українських заробітчан і надалі залишається за кордоном. *Новини про Німеччину, Україну, Європу та світ* : вебсайт. URL : <https://www.dw.com/uk/головна/s-9874> (дата звернення: 19.04.2020).

11. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (дата звернення: 19.04.2020).

12. Господарський кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 19.04.2020).

REFERENCES:

1. Nova svitova kryza. Shho ochikuvaty v 2020 roci. Informacijnyj portal Korrespondent [The New World Cri-

sis. What to expect in 2020. Correspondent Information Portal]. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/business/economics/4173852-nova-svitova-kryza-scho-ochikuvaty-v-2020-rotsi> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

2. Svitova ekonomichna kryza mozhe zmenshyty dokhody ukrajinciv na 15-20% – doslidzhennja. *Ghromadsjke radio* [The global economic crisis may reduce the income of Ukrainians by 15-20% – research. Public radio]. Retrieved from <https://hromadske.radio/publications/svitova-ekonomichna-kryza-mozhe-zmenshyty-dohody-ukrayinciv-na-15-20-doslidzhennya> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

3. MVF prohnozujе najbilshyj za sto rokiv obval svitovoji ekonomiky cherez pandemiju. *Biznes-portal «M!nd»* [The IMF predicts the world's largest economic collapse in a pandemic in a hundred years. M!nd Business Portal]. Retrieved from https://mind.ua/news/20209748-mvf-prognozue-najbilshij-za-sto-rokiv-obval-svitovoyi-ekonomiki-cherez-pandemiyu?fbclid=IwAR2aA_cGK-KKZ4gmq-DFcZobVsf9XuYxrS7PxVjBhCnn3yCMmIkkMxrB36E [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

4. Uljanova N. Virus recesiji: shho bude zi svitovuju ekonomikoju pislja pandemiji. *Biznes-portal «M!nd»* [Recession virus: what will happen to the world economy after a pandemic. M!nd Business Portal]. Retrieved from <https://mind.ua/openmind/20209018-virus-recesiyi-shcho-bude-zi-svitovoyu-ekonomikoju-pislya-pandemiyi> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020)

5. Rybinsjka I. Zhyttya pislja pandemiji: shho bude z ekonomikoju Ukrajiny. *Slovo i dilo: analitychnyj portal* [Life after the pandemic: what will happen to the economy of Ukraine. Word and deed: the analytical portal]. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/24/statija/ekonomika/zhyttya-pislya-pandemiyi-bude-ekonomikoju-ukrayiny> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

6. Wojciechowska Yu.V. & Mavrina A.O. & Wojciechowska V.V. (2016) Specialjni ekonomichni zony: zarubizhnyj dosvid ta perspektyvy v Ukraini [Special Economic Zones: Foreign Experience and Prospects in Ukraine]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Lvivjsjka politehnika» – Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Lviv Polytechnic»*, no. 847, pp. 42–48.

7. Jeghorova O. O. Naprjamy udoskonalennja specialnykh ekonomichnykh zon Ukrajiny: pryklad Turechchyny. *Analitychna zapyska. Nacionaljnij instytut strategichnykh doslidzhenj* [Directions for improvement of special economic zones of Ukraine: an example of Turkey. Analytical note. National Institute for Strategic Studies]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/napryami-udoskonalennya-specialnikh-ekonomichnikh-zon-ukraini-priklad> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

8. Biznes khoche vidnovyty praktyku stvorennja vilnykh ekonomichnykh zon. *Statystychnyj portal* : Oficijnij sajt zhurnalu BIZNES [Business wants to resume the practice of creating free economic zones. Statistics portal]. Retrieved from <https://business.ua/business/4720-biznes-khoche-vidnovyty-praktyku-stvorennia-vilnykh-ekonomichnykh-zon> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

9. Skyba M. (2011) Specialni ekonomichni zony jak instrument aktyvizaciji investycijno-innovacijnoji dijalnosti: teoretyko-prykładnyj aspekt [Special economic zones as a tool for activation of investment and innovation activity: theoretical and applied aspect]. *Visnyk Nacionalnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja – Bulletin of the National Academy of Public Administration*, no. 3, pp. 129–37.

10. Levova chastka ukrajinsjkykh zarobitchan i nadali zalyshajetsja za kordonom. Novyny pro Nimechchynu, Ukrajinu, Jevropu ta svit [The lion's share of Ukrainian wage earners remains abroad. News about Germany, Ukraine, Europe and the world]. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/головна/s-9874> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

11. Zakon Ukrajinny «Pro zaghaljni zasady stvorenja i funkcionuvannja specialjnykh (viljnykh) ekonomichnykh zon». Oficijnyj sait Verkhovnoji Rady Ukrajinny [Law of Ukraine «On General Principles of Creation and Functioning of Special (Free) Economic Zones». Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).

12. Ghospodarsjkyj kodeks Ukrajinny. Oficijnyj sait Verkhovnoji Rady Ukrajinny [Economic Code of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian] (accessed 19 April 2020).